

FLORAN I PARKEN VID ÖSTERVIKS KAPELL.

Av ERIK FJÄLLMAN.

På ingen annan plats inom Kristinehamns kommun växer det blåsippor i sådana täta mattor som i parken vid Österviks kapell. Varje vår ringer människor och frågar vad det är som gör att blåsippor trivs så bra där.

Ett flertal faktorer spelar utan tvekan in. Berggrunden är förmodligen den viktigaste. Den består av hyperit, som har en basisk vittringsprodukt.

Hyperitkörtlar sticker upp här och var i östra Värmland, och överallt där man ser den svarta stenen finner man blåsippor. I Ölme finns den på Kummelön och vid Lid, där den tidigare bröts under beteckningen svart granit för att användas till gravvårdar.

Skogsbrukets marklära talar dels om *råhumus* eller *mår*, som är den nya beteckningen, dels om *mild humus* eller *mulljord*.

Marktypen mår kännetecknas bland annat av att den har olika skikt, här angivna från markytan. Först ett tämligen oförmultnat skikt, som oftast är genomväxt med rötter. Därefter kommer ett blekjordsskikt, som kan vara nästan vitt till färgen. Nästa skikt är rostfärgat och kallas även rostjord. Sist kommer den ovittrade mineraljorden.

Mulljorden visar inte dessa skiktningar. Den består av väl förmultnade växtdelar med en relativt jämn övergång till mineraljorden. I mulljorden finns rikligt med mask och andra nedbrytare. I jordar som kan hänföras till marktypen mår är det betydligt sämre beställt med den saken.

I Österviksparken har vi mulljord. Nedfallande löv förmultnar snabbt till mull, som ger en god jordmån för blåsippor.

Inte mer än cirka fyra km norr om Österviks kapell visar en upptagen markprofil en typisk bild av mår. Det oförmultnade skiktet är där drygt 15 cm tjockt, och blekjords- och rostjordsskikten är väl utbildade. Förhärskande markflora är på sådan mark bärris, isynnerhet blåbärris. På platsen där nämnda markprofil togs växer inga blåsippor, som över huvud inte trivs där marktypen är mår.

Parken vid Österviks kapell..

Foto: Göran Ekström.

Det är många växter som i den botaniska litteraturen betecknas som kalkälskande och många andra som kalkskyende. I äldre utgåvor göres detta mycket kate-

goriskt, såsom hos Henning (1918). Blåsippan är givetvis inordnad bland de kalkälskande. Den är dock inte absolut bunden till hyperit, kalksten eller annan bergart med kalkverkan. Man finner den stundom på lövängar med rikligt lövnedfall, trots att berggrunden är rena gråberget. Lövnedfallet kompenserar kanhända i viss mån berggrundens brist på kalk. Enligt uppgift hos Nordfors (1928) innehåller björklöv 1,4 % kalcium. Tallbarr håller endast 0,4 % av detta ämne.

Vad som anförs får tjäna som svar på frågorna om blåsippor trivs i Österviksparken. En bidragande orsak till den ovanligt rika förekomsten torde dock vara att det inte får plockas blommor där.

ÖSTERVIKSPARKENS TRÄD

Vad som gör kapellets omgivning till en park är självfallet de stora träden. De så kallade "ädla" lövträden har givetvis inplanterats, men när och av vem är inte skriftligt dokumenterat. Troligen är det initiativtagaren till kapellbyggnaden, Rudolf Adlersparre, som ordnat även med planteringen av parkträd.

Här rinner alldeles osökt en fråga till: Varför har en del lövträd fått beteckningen "ädla"? Enligt gängse uppfattning skulle exempelvis lönn och lind vara mer ädla än vår vackra svenska björk. Någon saklig motivering till denna rangordning finns inte. men den är vedertagen även om den förefaller tokig.

I den fornnordiska mytologin anges ett par arter som människans ursprung. Av ask säges mannen vara skapad och kvinnan av embla, vilket trädslag numera benämnes alm. Båda finnes representerade i Österviksparken.

De största träden i parken är lindar. Dessa är svåra att åldersbestämma, därför att årsringarna är mycket diffusa och nästan omöjliga att se på ett borrtprov. Ingen talar dock emot att de största trädens ålder är cirka 120 år, varför det kan vara Rudolf Adlersparre som är plantören eller har föranstaltat om att de blivit planterade. De flesta nu växande träd i parken är dock andragenerationsträd eller ändå yngre.

Något förvånande är förekomsten av ett par gråalar i närheten av det gamla mejeriet. Arten är rikligt förekommande i bäckdalar i Ölme samt mera sparsamt vid Spjutbäcken. Vad som förvånar är att gråalar slagit till så långt från sammanhängande förekomst och inom en lokal som inte är typisk för detta trädslag. Att gråalen skulle vara inplanterad förefaller högst otroligt.

I motsats till vad som anförs om gråalen är förekomsten av klibbal, inte alls märklig. Den bör finnas där med tanke på artens utbredning i omgivningen.

"Hur känns de olika trädarterna igen om vintern, då de är avlövide", är en fråga som man får ibland. Somliga är lätta att artbestämma till och med på långt håll. Detta är fallet med linden, som har tydligt bågböjda grenar och därigenom får en tämligen rund krona. Även ekens vresiga krona känns lätt igen på avstånd.

Knopparna är olika på alla våra lövträd. Den som är mest avvikande från de övriga är asken, som har stora, nästan svarta knoppar.

BUSKSKIKTET

Vid många exkursioner har det visat sig att den buske i Österviksparken som allmänheten är mest intresserad av är tibasten. Den blommar tidigt på våren på bar kvist och har stadgat rykte om sig att ha mycket giftiga bär. I följande något kuriösa ordalag beskriver Nyman (1868) tibastbärens giftighet: "Man sedan gammalt vet, att 6 bär döda en varg eller åtminstone en hund."

Att bären är mycket giftiga för människor och däggdjur råder det inget tvivel om, men åtminstone somliga fåglar ser ut att vara immuna mot tibastgiftet. Det finns exempel på att fåglar rensat rikt bärande tibastbuskar rena från bär. Fåglarnas hälsotillstånd efter en sådan måltid är det givetvis svårt att bedöma.

Frågan om tibasten vid Östervik är spontan eller inplanterad går knappast att besvara. Arten är där spridd över ett rätt stort område, någon individ finnes till och med norr om E 18. Närmaste bevisligen spontana förekomst är vid Vassgård, som ligger nio km fågelvägen från Östervik.

En odlad buske som är intressant bland annat för att den är praktfull och tämligen sällsynt är parkolvon.

Blåsippan — österviksområdets mest välkända.

Foto: Gunnar Karlsson.

FÄLTSKIKTET

Den rikliga och mycket uppmärksammade förekomsten av blåsippa i Österviksparken har redogjorts för inledningsvis.

Träd- och buskskikten i en park av denna art är väl värda att studera, men för en botanist är ändå fältskiktet det intressantaste med tanke på artrikedomen. Enligt företagen inventering finns vid Östervik 85 arter på en areal av cirka två ha.

Även om inventeringen har gjorts ytterst noggrant, varje kvadratmeter har undersökts, är det inte uteslutet att ännu någon art kan hittas om det blir en regnsommar.

ARTFÖRTECKNING

Trädskiktet

Inom detta skikt har de olika trädens frekvens ej angivits. De flesta träden bedömes vara inplanterade som parkträd.

Vitgröe finns ju nästan överallt på mark där den kan växa, men vid Östervik har detta lilla gräs inte gått att upptäcka. Det bedömdes att arten måste finnas där, varför flera timmars tid ägnades att söka efter den, men förgäves. Vitgröe är inte känslig för torka, men de två sista somrarna var exceptionellt torra.

Beträffande ett flertal arter är förekomsten intressant därför att de är relativt sällsynta i östra Värmland.

Nässelsnärja anses av företrädare för "Projekt Linné", med docent Örjan Nilsson i spetsen, vara så sällsynt att förekomst önskas inrapporterade, därför att den kan tänkas vara utrotningshotad. Av Larsson (1868) uppges att arten är spridd över hela Värmland. Hård av Segerstad (1952) betecknar nässelsnärjan som sällsynt. Inom östra Värmland är dock arten för närvarande känd från ett tiotal lokaler.

Tvenne arter av familjen Leguminosae, skogsvicker och sötvedel, är i flera florer betecknade som mindre allmänna, ett omdöme som är riktigt även beträffande östra Värmland.

Stjärnflocka, är helt säkert inplanterad för de vackra blommornas skull, men är nu vildväxande i Österviksparken.

PARKENS SKÖTSEL

Slyröjningen i parken har tidigare skötts av AMS-lag under ledning av förman från skogsvårdsstyrelsen. Under senare år har dylika arbeten utförts av arbetare som kommunen ställt till förfogande. I båda fallen har resultatet blivit mycket gott. Det förtjänar dock att påpekas att arbetsledaren bör vara så pass botaniskt kunnig att arter som icke önskas borttröjda blir sparade.

Kirskål har på öppna platser utvecklat sig på ett i hög grad oönskat sätt och hotar att bli ett verkligt svårt problem. Den är mycket svår-utrotad, därför att den har en stor fröspridning och därtill en krypande jordstam, som övervintrar. Om den inte bekämpas på ett effektivt sätt kommer den att förkväva många andra arter. Bekämpningen sker genom slåtter med lie, varvid det gäller att lämna så kort stubb som möjligt. Slåttrandet bör ske tre gånger varje sommar, och första gången så tidigt att frösättningen spolieras.

ÖSTERVIKSPARKEN SOM EXKURSIONSMÅL

Österviksparken med dess rika vegetation är en stor tillgång för allmänheten i tätorten, men kanske speciellt för biologilärare och deras elever. Sedan mycket lång tid tillbaka har exkursioner för naturstudier varit förlagda dit.

Det är omvittnat att den i kretsen av biologer välkände Valdemar Nygren, alias "Knallen", redan i början av detta sekel företog fotvandringar med sina elever till Östervik för att studera parkens rika flora. För närvarande torde Österviksparken utnyttjas för botaniska studier i ännu större omfattning än på "Knallens" tid.

Gran *Picea abies*

Silvergran *Abies alba*

Lärkträd *Larix decidua*

Sälg *Salix caprea*

En icke blommande *Salix* har ej kunnat bestämmas.

Troligen en hybrid *Salix caprea* x ?.

Surkörbar *Prunus cerasus*
 Asp *Populus tremula*
 Vårtbjörk *Betula verrucosa*
 Glasbjörk *Betula pubescens*
 Gråal *Alnus incana*
 Klibbal *Alnus glutinosa*
 Ek *Quercus robur*
 Alm *Ulmus glabra*
 Hängalm *Ulmus glabra f. pendula*
 Rönn *Sorbus aucuparia*
 Lönn *Acer platanoides*
 Lind *Tilla cordata*
 Ask *Fraxinus excelsior*
 Syren *Syringa vulgaris* O, (3)
 Tibast *Daphne mezereum* (2)
 Parkolvon *Viburnum lantana* O, (2)
 Skogsolvon *Viburnum opulus* (1)
 Skogstry *Lonicera xylosteum*
 Snöbär *Symphoricarpos rivularis* O, (4)

Buskskiktet

Vad busk- och fältskikten beträffar har frekvensen bedömts och angivits med siffrorna 1—5, där 1 betecknar ringa och 5 mycket riklig förekomst. Ett frågetecken anger att frekvensen ej har kunnat bedömas. Arter som med säkerhet anses vara inplanterade och odlade har markerats med O.

Krusbär *Ribes uva-crispa* O, (?)
 Röda vinbär *Ribes rubrum* O, (?)
 Hägg *Prunus fadus* (1)
 Hallon *Rubus idaeus* (2)
 Nyponros *Rosa dumalis* (1)
 Gammelros. Arten ej definierad;

Fältskiktet

Ängsfräken *Equisetum pratense* (2)
 Örnbräken *Pteridium aquilinum* (4)
 Majbräken *Athyrium filix-femina* (2)
 Träjon *Dryopteris felix-mas* (2)
 Stensöta *Polypodium vulgare* (2)
 Vårbrodd *Anthoxanthum odoratum* (2)
 Ängskavle *Alopecurus pratensis* (3)
 Kärrkavle *Alopecurus geniculatus* (1)
 Grenrör *Calamagrostis canescens* (3)
 Tuvtåtel *Deschampsia caespitosa* (1)
 Kruståtel *Deschampsia flexuosa* (1)
 Luddhavre *Arrhenatherum pubescens*
 Bergslok *Melica nutans* (2)
 Hundäxing *Dactylis glomerata* (4)
 Lundgröe *Poa nemoralis* (3)
 Fårsvingel *Festuca ovina* (3)
 Piggstarr *Carex spicata* (1)
 Ormbär *Paris quadrifolia* (2)
 Pärlhyasint *Muscari botryoides* O, (?)
 Storrams *Polygonatum multiflorum* O, (2)
 Brännäsla *Urtica dioica* (3)
 Knipparv *Cerastium glomeratum* (1)
 Akleja *Aquilegia vulgaris* O, (2)
 Fjädernejlika *Dianthus plumaris* O, (1)
 Såpnejlika *Saponaria officinalis* O, (?)
 Stormhatt *Aconitum septentrionale* O, (?)
 Trolldruva *Actaea spicata* (3)
 Majsmörblomma *Ranunculus auricomus* (3)
 Smörblomma *Ranunculus acris* (4)
 Vitsippa *Anemone nemorosa* (4)
 Blåsippa *Hepatica nobilis* (5)

Åkergyllen *Erysimum cheiranthoides* (1)
 Penningört *Thlaspi arvense* (1)
 Humleblomster *Geum rivale* (2)
 Smultron *Fragaria vesca* (2)
 Älgört *Filipendula ulmaria* (3)
 Lupiner *Lupinus polyphyllus* (3)
 Käringtand *Lotus corniculatus* (1)
 Rödklöver *Trifolium pratense* (1)
 Harklöver *Trifolium arvense* (1)
 Sötvedel *Astragalus glycyphyllos* (2)
 Skogsklöver *Trifolium medium* (1)
 Kråkvicker *Vicia cracca* (3)
 Skogsvicker *Vicia sylvatica* (2)
 Häckvicker *Vicia sepium* (3)
 Gökärt *Lathyrus montanus* (2)
 Gulvial *Lathyrus pratensis* (2)
 Fyrkantig johannesört *Hypericum maculatum* (1)
 Skogsviol *Viola riviniana* (1)
 Ängsviol *Viola canina* (1)
 Stjärnflocka *Astrantia major* O, (1)
 Kummin *Carum carvi* (1)
 Strätta *Angelica sylvestris* (2)
 Kirskaål *Aegopodium podagraria* (5)
 Gullviva *Primula veris* O, (?)
 Nässelsnärja *Cuscuta europaea* (?)
 Pipdån *Galiopsis tetrahit* (2)
 Kungsljus *Verbascum thapsus* (1)
 Flenört *Scrophularia nodosa* (1)
 Teveronika *Veronica chamaedrys* (2)
 Ärenpris *Veronica officinalis* (1)
 Groblad *Plantago major* (1)
 Hässleklocka *Campanula latifolia* O, (1)
 Ängskovall *Melampyrum pratense* (2)
 Stormåra *Galium molugo* (2)
 Vitmåra *Galium boreale* (3)
 Snärjmåra *Galium aparine* (2)
 Gulmåra *Galium verum* (1)
 Åkervädd *Knautia arvensis* (2)
 Ängsvädd *Succisa pratensis* (1)
 Knölklocka *Campanula rapunculoides* O, (1)
 Stor blåklocka *Campanula persicifolia* (2)
 Blåklocka *Campanula rotundifolia* (1)
 Hässleklocka *Campanula latifolia* O, (1)
 Gullris *Solidago virgaurea* (3)
 Höstrudbäckia *Rudbeckia lacinata* O, (?)
 Nysört *Achillea ptarmica* (2)
 Röllika *Achillea millefolium* (3)
 Baldersbrå *Matricaria inodora* (1)
 Gråbo *Artemisia vulgaris* (4)
 Liten kardborre *Arctium minus* (1)
 Vägtistel *Cirsium vulgare* (1)

LITTERATUR

- Henning, E. 1918. Naturlära för lantmän. Del 3. Botanik. 4. uppl.
- Hård av Segerstad, F. 1952. Den värmländska kärleväxtfloras geografi. Göteborg.
- Larsson, L. M. 1868. Flora över Wermland och Dal. 2. uppl. Karlstad.
- Nordfors, G. A. 1928. Björken i nutida svensk skogsskötsel. Skogen 15:2—11.
- Nyman, C. F. 1868. Sveriges fanerogamer. Del 2. Stockholm.